

Pregledni rad

UDK 821.161.2-1.09Pavličko D.

Наталія РУДА (Київ)

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

nataruda82@gmail.com

ІДЕЙНО-ХУДОЖНІЙ АНАЛІЗ ПОЕЗІЙ ДМИТРА ПАВЛИЧКА ІЗ ЦИКЛУ „ВІРШІ З ЧОРНОГОРІЇ“

Актуальність даного дослідження зумовлена низкою факторів, серед яких сприяння міжслов'янському культурному діалогу, важливість міжнародної взаємодії в науково-мистецькій сфері, розширення інтелектуального простору для нової інтерпретації історичних та сучасних соціально-політичних реалій конкретної національної спільноти. Цикл поезій „Вірші з Чорногорії“ транслює щире захоплення автором Чорногорією, її героїчною історією, подвигом у боротьбі з поневоленням та незламною волелюбністю її жителів. Проведене нами дослідження з використанням низки методів, таких як біографічний, культурно-історичний, компаративний, семіотичний, рецептивно-естетичний та ін., показало, що головні ідеї, які об'єднують поезії циклу „Вірші з Чорногорії“ – це ствердження національного духу, як загальнолюдського, заклик до боротьби за духовно-моральні цінності, прагнення укріпити та посилити українсько-чорногорські культурні й соціальні зв'язки, звернення до чорногорського народу бути з Україною в тяжкі часи її боротьби не лише за свою, але й світову свободу. Тематика збірки побудована переважно на аналогіях між українським сьогоденням та історичними подіями визвольної боротьби в Чорногорії. Художній аналіз поезій циклу виявив такі її центральні образи, які відтворюють багату символічну семантику: персоніфіковані образи Чорногорії та України, образи гір, каменя, землі, низка рослинних образів, образи живих та загиблих національних Героїв. Мова поезій циклу характеризується багатою метафоричністю, алегоричною символічністю у зображенні таких характеристик як волелюбність, відданість вищим цінностям, незламність у боротьбі за незалежність.

Ключові слова: *художній образ, символ, патріотична лірика, історично-культурні паралелі між Україною та Чорногорією*

Чорногоріє кохана,
Мати наша, майська зоре,
Ми сини твоїх бескидів
І твоїх чеснот опори.

Любимо вас, дужі гори,
Ваші проломи й розколи,
Бо кайданів рабства й страму
Не спізнали ви ніколи.

Доки ловченській ідеї
Наша єдність дає крила,
Буде горда, буде славна
Батьківщина наша мила.

Скаже морю й океану
Наша річка, скелі рвуща:
– Чорногорія – то воля,
То країна невмируща
(Гімн Чорногорії, переклад Дмитра Павличка)

Дмитро Павличко (народився 28. 9. 1929 р.) – класик української літератури, публіцист, перекладач, сценарист, а крім того, блискучий дипломат, громадсько-політичний діяч, патріот України, відданий борець за її державність та національні інтереси. Його поетична творчість є надзвичайно багатою, різноаспектною, відтак вражає і обшир її критичних рефлексій, наукових студій, мистецьких наслідувань. Проте, незважаючи на досить глибоке та різностороннє дослідження літературного доробку, його вивчення залишається надзвичайно перспективним, оскільки поетична творчість Дмитра Павличка останніх років, зокрема цикл „Вірші з Чорногорії“, ще не отримала достатнього аналізу в літературній критиці слов'янських країн, а, як показують політичні події в Україні останніх місяців, проблематика, що висвітлюється у поезіях зазначеного циклу, та ідейна спрямованість є гостро актуальними і начасними.

За його власними словами, Дмитро Павличко вперше познайомився з Чорногорією та чорногорською поезією в 1975 році і „був вражений несподівано майстерністю метафоричного мислення чорногорських поетів. Це поезія оригінальна за формою, звільнена від класичних канонів письма, високоінтелектуальна“ (Павличко, 2016: 276). Його захоплювали поезії Мірко Баневича, Радована Зоговича, Янки Джоновича, Душана

Костица, Міло Краля, Благо Степанчича, Сретена Перовича (ibid.). Пізніші сумнозвісні політичні події в Україні змусили Дмитра Павличка написати таке: „Я вважаю, що вірш Радована Зоговича „Дзвін без серця“ – це твір про Україну і Чорногорію, де серце дзвона, що кличе до повстання, відірвали вороги. Це вірш про сучасну агресію путінської Росії проти України, це вірш про дзвін, що його наш народ наново відлив із бронзи, закипілої на крові героїв наших, про дзвін нашої державності і свободи“ (ibid.). Надзвичайно велике враження справило на Дмитра Павличка знайомство з історичною постаттю і літературним спадком Петра Негоша. Поема Петра Негоша „Промінь Мікрокосму“ неабияк вплинула на світогляд українського поета, і цей вплив можна спостерігати насамперед у творах, аналізу яких присвячене це дослідження.

Захоплення Дмитра Павличка Чорногорією, її природою, героїчною історією, незламною волелюбністю жителів проявляється не лише у тематиці збірки „Вірші з Чорногорії“, а також у зачарованості чорногорською літературою, прагненням поділитися нею зі своїми співвітчизниками, що зумовило появу авторських перекладів українською мовою гімну Чорногорії, поеми Петра Негоша „Промінь Мікрокосму“, поезій Сретена Перовича. „Поезія Сретена Перовича – це море часу, в якому читач зустрічається з історією Чорногорії, але не на поверхні, а в глибинах конкретного людського життя. Я запропонував би сучасним молодим українським поетам, що шукають нових форм і нового метафоричного мислення, почитати „Коріння“ Сретена Перовича. В сучасній європейській поезії – це видатні твори, це вміння бачити людину як смертну і незнищенну енергію життя“, – писав перекладач (Павличко, 2016: 277).

Головні ідеї, які об’єднують поезії циклу „Вірші з Чорногорії“, написаного у 2015 році, – це ствердження національного духу, заклик до боротьби за загальнолюдські цінності, такі як Свобода – фізична і духовна, Правда, Честь, Справедливість, прагнення укріпити та посилити українсько-чорногорські культурні й соціальні зв’язки, звернення до чорногорського народу з проханням бути з Україною в тяжкі часи її боротьби не лише за свою, але й світову свободу.

Цикл розпочинається поезією „Дзвони“. Написана у період відразу після анексії Криму та частини інших українських територій, ця патріотична лірика пророче суголосна і подіям в Україні останнього часу, пов’язаним з посиленням російської агресії. Вірш драматично емоційний. Використовуючи низку метафор, автор створює образ жорстокого монстра-агресора, який не втомлюється красти, вбивати, несамовито лютувати і жадати крові: *Вбивати Україну йдеш, зміє, // Тобою вбивану, розп’яту, вбиту, // Що воскресає, наче Бог, встає, // Руйнує лють твою*

*несамовиту // Обороняємось! В нас виходу нема. // Свобода або смерть! Слова затерті*¹. Антитезу створює пара *свобода – смерть*, а не *життя – смерть*, цим автор підкреслює, що смерть – це не кінець: століття боротьби української нації за свободу, ідеї та дух її героїв, які віддавали життя за Батьківщину, створили, так би мовити, ментальний конденсат, психологічну структуру народу, яка і понині допомагає живим відвойовувати своє право на національну ідентичність та волю.

Низкою змінюють один одного у поезії образи Запорізької Січі, УПА, полководців та гетьманів, юних героїв Крут, повстанців, замордованих під містом Базар, Небесної сотні, воїнів, підступно вбитих у Іловайському котлі; ці образи враз воскрешають у пам'яті читача всю історію визвольного руху в Україні та застерігають від будь-яких компромісних хитань: *Вбивай же нас, та знай: ми – не тума, // Йдемо на бій живі, йдемо й по смерті*.

З метою підняти звияжний дух українців автор використовує історичну алюзію на Чорногорсько-Турецьку війну, в якій, незважаючи на чисельну перевагу та багатий досвід військових тріумфів Туреччини, перемогу отримала Чорногорія. Посиланням на цей історичний факт автор переконує, що головне не кількість воїнів чи зброї, а дух свободи, непохитне прагнення жити вільно на власній землі: *Ти маєш платних армій тисячі, // А в нас є Дух, як атом непокори; // Як оттоман, впадеш ти на межі, // Що вдертися хотів у Чорні Гори. // Як чорногорців горстка з рідних скал // В безодні окупантів покидала, // Так ми заткнем твій імперський оскал, // Щоб ти у дзвонах крадених сконала*.

Варто також зазначити, що в цій та не одноразово в інших поезіях циклу „Вірші з Чорногорії“ Дмитро Павличко вводить образ Балканських гір та українських Карпат, за допомогою чого посилює паралелізм між історією України та Чорногорії. Гори є сакральним символом у багатьох народів, що пояснюється насамперед їх захисною функцією. У поезіях Дмитра Павличка гори є важливою частиною світопростору як чорногорців, так і українців: вони не лише створюють перешкоду ворогам у фізичному плані, а, будучи частиною території, на якій живе народ, корелюють з міфологічним образом Матері-Землі, яка з усіма хтонічними інстинктами боронить своїх дітей: *Тебе зустріне тихий степ, як смерть, // Як землетрус, заб'ють тебе Карпати*. В останній строфі вірша автор звертається до Чорногорії як до персоніфікованого образу країни, якій, завдяки полум'яній жазі до волі, вдалося відстояти своє право на честь

¹ Цитати з поезій циклу тут і далі наводяться за (Павличко, 2016, „Вірші з Чорногорії“). Також з поезіями циклу можна познайомитися за електронною адресою <http://slovo-prosvity.org/2015/12/25/dmitro-pavlichko-virshi-z-chornogorii/> [6. 9. 2022].

та свободу, право бути частиною Європи, і тим самим висловлює власні сподівання на таку ж долю для рідної України: *О, Чорногоріє, о, Кам'яна // Європо з полум'ям свободи й честі, // Почуй мене, як волі глибина, // При дзвонах на смертельнім перехресті!*

Наступний вірш циклу має назву „Пророк“ і присвячений володарю Чорногорії 1830–1851 рр. митрополиту Петру Другому Петровичу Негошу. Дмитро Павличко не дарма називає героя цієї поезії генієм, адже широта діяльності Петра Негоша просто вражає: він був не лише блискучим керівником, який доклав титанічних зусиль для розвитку Чорногорії як незалежної, високоцивілізованої держави, але й глибоким християнським мислителем, який зробив неоціненний внесок у морально-ціннісний та культурний розвиток чорногорського народу², видатним поетом доби Романтизму³. Поезія відносить читача до метафізичного епосу Петра Негоша „Промінь мікрокосму“⁴ і романтичної поеми „Гірський вінець“⁵.

Дмитро Павличко змальовує Петра Негоша як надлюдину, Пророка, який духовно стоїть вище фізичного світу: *Петро Негош, чорногорський геній, // Бачить з гір народи всього світу*, і здатен до глобального бачення та осмислення того матеріально-духовного тупика, в який загнало себе людство власною жорстокістю, жадобою влади, зневагою людяності і честі, відданню себе у повну владу Сатані: *Людського життя жорстокість бачить, // ... Дізнається він, що смерть – то кара // За притомність Сатани в людині, // За надмірне пожадання влади*. Справді, у своїй поемі „Промінь Мікрокосму“ Петро Негош зосереджував увагу на питаннях про генезу зла, про причини смертності та страждань людського роду, але, розуміючи свою як людини неможливість досягнути неосяжне, він, за словами Дмитра Павличка, *Творця всевишнього питає: // „Де початок і причина смерті?“*. Метафізичний інсайт Петра Негоша український поет лаконічно викладає у наступній строфі, де йдеться про те, що смерть, це не вирок: *вона ж подолана буває // Сяйвом духу боротьби за правду*. І знову як і в попередній поезії Дмитро Павличко звертається до образів усіх національних героїв, які віддали своє життя за свободу, без чого це життя не було можливим; він ідеями Петра Негоша про божественний промінь, яким є кожна людина, висловлює свою думку про те, що Смерть не владна над цими воїнами Світла, Герої не вмирають – вони

² У 1834 р. Петро Негош був долучений до лику святих і канонізований під іменем святителя Петра Цетинського Чудотворця.

³ До слова, в столиці України пам'ятник Петру Негошу був відкритий 14 червня 2013 року.

⁴ Перекладено українською Дмитром Павличком у 1977 р.

⁵ Перекладено українською Олесем Жолдаком у 1967 р.

стають вічно сущими, живуть своїми думками та прагненнями в тих, хто продовжує їхню справу: *Смерть – ніщота, непорушна темінь, // Та вона ж подолана буває // Сяйвом духу боротьби за правду; // Смерть приєднує до вічно сущих, // До живих, що гинуть за свободу, // Розбудову доброти і світла, // За свого народу невмирущість*. Вкотре поет проводить паралель між Україною та Чорногорією – тією, яка ще відстоює свої права на свободу, та іншою, яка вже подолала „полум'я смертельної неволі“.

Вдруге постає у творі образ Петра Негоша, але не як філософа, який з гір споглядає над недосконалістю буття і веде розмови з Творцем, а як Священника-Воїна, який *Рідного народу бачить пекло, // Полум'я смертельної неволі, // І заходить в нього як священник // І як воїн, хрест в його лівиці, // Одесною – меч в руці залізній*. Воїном Петро Негош називається, оскільки вся його зовнішньополітична діяльність була спрямована на здобуття вітчизною незалежності від оттоманів та розширення її територій, але не менш важливою була його діяльність як священника в утвердженні у Чорногорії православної релігії всупереч засиллю ісламу – діяльність, яка своїми високодуховними постулатами підтримувала національну самосвідомість та народний дух чорногорців. Саме на появу такого Пророка, Воїна-Священника у власній країні висловлює сподівання Дмитро Павличко: *Жду, коли, як Негош, в Україні // З'явиться озброєний пророк. // Жду його, як Бога анаграму, // Вірую, зійде з Дніпрових круч, // Хрест могутній занесе до храму, // Меч тримати буде обіруч!*, адже українці у своїй історії занадто часто корилися християнській ідеї смирення і намагалися якомога мирно та спокійніше вирішити гострі зовнішньополітичні ситуації, що призвело лише до посилення окупаційних тенденцій. Але, як стверджує поема „Промінь мікрокосму“ (і що є суголосним ідеям античних філософів та середньовічних учених-містиків), божественний промінь в людині – це її розум, душа, які мають невинно розвиватися, саме це є головною причиною приходу людини в матеріальний світ, а розвиток душі і розуму в умовах несвободи неможливий. Тому Україні потрібен керівник, який, з одного боку, є високодуховною особистістю, але з іншого боку, готовий до фізичної боротьби, розуміючи, що захист незалежності нації – це не зневага релігійних постулатів, а необхідна умова, без якої унеможливиться існування кожного представника нації на землі як Людини, як божественної іскри.

Поезія „Камінне море“ має пейзажно-ліричний початок, змальовує прекрасний вид на море з гори Ловчен, де знаходиться Мавзолей із саркофагом Петра Негоша. Рядок першої строфи *Там видно Космосу блакитні крила* нагадує читачеві про висоти філософсько-релігійних пошуків того, хто покоїться в гробниці. Проте друга строфа кардинально змінює мінор-

ний лад динамічним описом двох богинь та введенням різкої антитези: *Хто ж це стоїть побіля саркофага // Владики чорногорського й рапсода? // То дві богині та одна присяга // Одвічна: "Або смерть, або свобода!"*. Що це за богині? Насправді при вході до Мавзолею Петра Негоша стоять дві жіночі статуї – матері і доньки. Чому ж поет називає їх богинями? Потрібно знову звернутися до головних ідей „Променя Мікрокосму“ і тоді стане зрозуміло, що ці статуї символізують представниць чорногорської нації, які нарівні з чоловіками вели боротьбу за незалежність свого народу та країни; а людина, для якої свобода – найголовніша цінність (оскільки саме фізична і духовна свобода це підґрунтя і запорука розвитку всіх інших чеснот), є божественним променем, частинкою Бога на землі. Це підтверджують і дві останні строфи, де йдеться про те, що, незважаючи на порівняно давно виборену незалежність, свободолюбний дух не згас у чорногорців – полум'я запалає зі свіжою силою, як тільки якась „нова імперія“ задумає посягнути на їх самостійність: *Дві жінки скрикнуть на святій могилі, // В низинах збудиться камінне море, // І ворога зітруть гранітні хвилі, // І знов стоятимуть над морем гори*. В останніх рядках знову ж бачимо звернення автора поезії до символізму природи: всі ті досить непрості географічні умови, в яких живуть чорногорці – гори, каміння, непередбачуваність водяної стихії, стають на захист свого народу, виконують оберегові функції хтонічної Матері по відношенню до своїх дітей.

Поезія „Ловчен“ ще і ще раз виявляє щире захоплення Дмитра Павличка незламністю чорногорців у їхньому багатолітньому виборюванні власного права на самостійний розвиток. Чорногорська нація кількісно порівняно невелика і тим більше вражає її протистояння тисячним арміям ворога, тому поет вкотре звертається до образу Землі, яка допомагає своєму народу у боротьбі, цього разу за допомогою рослинного царства. Справа у тім, що гори в Чорногорії покриті низькорослим лісом, який на перший погляд видається безпечним, проте насправді, зайшовши в нього, можна втрапити в непролазну пастку, створену з цупких стовбурів та колючих терновищ. Для чорногорців, які знають всі гірські стежини, цей ліс – хованка і прихисток, а для чужоземця-окупанта – вірна смерть. *Грабчаки, терновища й глоди*, які, як пише поет, створив сам Бог *Для борців опроть орди*, символізують, крім того, ще й ті однаково нелегкі умови, в яких живе будь-який народ, що веде боротьбу за свою свободу: *Сім століть б'ємося, Боже // Хто ж це вистояти може // В грабчаках без хліба і води?* Але рядки *Будем дякувати щедро // Що в Країні Monte Negro // Ти створив і нам придатні // Для борців опроть орди // Грабчаки, терновища, глоди* стверджують, що стійкість і витримка чорногорської

нації навіть у нелюдських умовах має вселяти надію українцям на перемогу і надавати сил встояти, бо на своїй землі допомагає їй терня. А вже після перемоги на місці небезпечного лісу ростимуть жито й пшениця – рослини-символи миру, достатку, сили й самого життя: *Дай же нам ще трохи сили, // Щоб ми ворога скосили, // І скосили після того // Жита і пшениці много, // Й нездоланними були.*

Вірш „Колосок на скелі“ є різновидом філософської лірики. Перша його частина містить своєрідну міфологічну замальовку, в якій антропоморфологізовані Земля і Камінь живуть як чоловік та дружина, і ласкава, покірна дружина-Земля віками прислухається до стукоту серця, чекає на ніжність та пестощі свого кам'яного мужа. Земля – працювита, рухлива, невпинна, Камінь же медитативно непорушний, він століттями дивиться в небо і вірить, що місяць – то його брат, а зорі – сестриці. Незважаючи на кардинальні відмінності, Земля і Камінь створюють одне ціле – маленьку морську країну, одночасно енергійно живу і по-філософському неспішну. Друга частина вірша дає зрозуміти, що цю картину намалювала уява поета в літаку, який летів над Чорногорією. Дмитро Павличко пише, що він, приземляючись, *побачив зблизька // Красу й глибини Monte Negro... // Побачив я в щілинах скель // Напівзгорілих трав коріння, // Живий шипшини ієрогліф, // На брил потрісканих долонях // Зелений мох і колосок, // Один-єдиний колосок.* І цей колос навіть поетові спогади про власну країну, про колосок *// Пшениці з татогового поля.* Одна коротка мить споглядання пшеничного стебельця, маленького символу життя, яке бозна де взяло сили пробитися і вирватися на волю з кам'яної плоти, дозволяє ліричному героєві побачити прояв божественного у малому, осяє його метафізичними прозріннями про те, що все буття з його суперечливою діалектикою можливе лише завдяки любові: *Я помолився за любов, // Що Землю з Каменем єднає, // Являючи життя жорстокість // І людяність його, й потужність, // І слабину, й божественну могуть.*

Є в Чорногорії село Космач // (Як їхати із Будви до Цетіне), // Там цілував я, Космачів збирач, // Гуцульське рідне, шкарубке камінне – такими рядками розпочинається ліричний твір Дмитра Павличка під назвою „Космач“. Автор називає себе збирачем Космачів, адже він народився в Івано-Франківській області, в Косівському районі, де існує село з назвою Космач, і, перебуваючи в Чорногорії, відвідав місцевість з такою ж назвою, та ще й зі схожим земляним покривом, що разуче нагадав йому рідну Гуцульщину⁶. Останній рядок, стилізований під гуцульський говір

⁶ До речі, це не єдиний приклад схожості українських і чорногорських топонімів. Так, до 2012 року в Україні на Вінниччині існувало село Дукля; на Закарпатті є природний заказник, що зветься Чорна гора. Гадаємо, що при належному вивченні цей список

завдяки діалектизму *камінне*, яскраво відтворює враження ліричного героя від неочікуваного дежавю. Проте хвилинний ефект схожості зникає, як тільки поет уважніше приглядається до рельєфу: *Надовкруги не видно полонин, // Там гори в три ряди, немов атланти*. Образ суворих скель, що порівнюються з міфічними титанами, в проваллях яких видніються клаптики землі, малюють в уяві ліричного героя інші картини: як *чорногорці в бій стають, Як грають їхні дзвони великодні* та турецьких окупантів, які гинуть у проваллях, як *стікає хижа лютъ // Зі скель із кров'ю вражою в безодні*. Алегорія в рядках *Я бачив чорногорські небеса // І блискавками тріщин вкриті скали* допомагає читачеві уявити чорногорських героїв – суворих, як небо у негоду, покритих рубцями від ворожої зброї, наче скелі тріщинами від ударів блискавок, проте, як ті ж скелі, – незламних та непереможних: *Я перемогу чисту, як сльоза, // Вітав і бачив: вороги втікали*. Павличко закінчує вірш, знову повертаючись думками до України, в якій є такий самий Космач, такі самі герої, з тією тільки різницею, що боротьба за самостійність в Україні ще продовжується.

Страхітливі образи, намальовані Дмитром Павличком у поезії „Крик журавля“, матеріалізувалися в 2022 році у неочікувано трагічному кривавому забарвленні: *Загроза людству йде з кривавого Сибіру, // З тайги, з леговища двоногої звірні. // Своєї величі й жорстокості офіру // Могильний лютий цар шукає на війні. // Вже зброя ядерна в Криму, і в крові тоне // Моя Донеччина, брати на смерть ідуть... // Вже в Сирії ревуть московські авіони, // Вже в ріках мусульман тече кремлівська ртуть*. Автор розуміє що перед загрозою атомної війни втрачають сенс всі духовні та культурні пошуки людства, тому в наступній строфі він звертається до богів різних релігій – християнської, ісламської, юдейської – з питанням, чому вони не втручаються, коли існування світу практично висить на волосині? Розбурханий ментал поета заспокоюється нагадуванням основних ідей Петра Негоша з його твору „Промінь мікрокосму“: *Являється мені твій воїн і владика, // Як промінь Космосу моїх сумних годин*, зринає в пам'яті і невелика гірська вітчизна Негоша, як символ незнищенної енергії волі та життя. Дмитро Павличко звертається до персоніфікованого образу Чорногорії, називаючи її *малесенькою* (територіально) і *великою* (за духом), *атомом людськості, свободи па-ладином*. Метафора *атом людськості* виступає як опозиція словосполученню *зброя ядерна*, вжитому у попередній строфі: хоча атом, як правило, асоціюється з атомною зброєю, проте метафорою *атом людськості* автор підкреслює, що людей, які стійко та нероздільно вірні істинним гу-

маністичним цінностям, не залякати навіть ядерною зброєю. Цю думку підтверджує і метафора *свободи паладин*, адже *паладином* у середні віки називалися лицарі, які, як відомо, апріорі були віддані своєму покровителю або дамі, пізніше ж ця лексема почала позначати особу повністю та беззастережно вірну якійсь ідеї (СУМ, 1975: 20). Символізм природи яскраво проявляється після риторичного оклику *Будь з Україною!* – поет малює динамічну картину збудження гірських масивів по всьому світу, які повстають слід за чорногорськими скелями на визвольну боротьбу, зливаючись в одне ціле, яке автор називає словотворчо-семантичним неологізмом *чорногоріє*: *кажу і серцем чую, // Як рухається твердь, каміння повстає; // Ліворуч гори йдуть, ідуть же й одесную, // Материками йде все чорногоріє*. Ця картина є алегоричною, оскільки гори символізують народи, які зазнали тих чи інших утисків від „претендентів на світове панування”: *Всі скелі на Землі, всі каменисті зваби, // Чи в Азії вони, чи в Африці, – всі йдуть; // Ідуть ударені японці та араби*; до цього потоку доєднуються й енергії України, метонімічно названої *чорноземій*: *Йде чорноземія мого свята можуть*. Енергійний ритм цих строф змінюється елегійним катреном, в якому автор лірично іменує Чорногорію *своїм натхненням, країною сивих скель, затопленою в блакить*, і продовжує: *На каменях твоїх землі моєї жменя, // Ждучи твоїх насінь і рук ждучи, лежить*. Автор має на увазі, що тема боротьби за свободу України, яку він активно розвиває у своїй творчості, намагається, наче нива запліднюється насінням, героїчною історією чорногорців; експресія останньої строфи немов пробуджує та дає ріст цьому символічному насінню: „*О Чорногоріє, колиско непокори, // Будь з Україною!*“ – волаю, як земля, *// Що зі Стопчатова летить у твої гори // На крилах вихору та в криках журавля*. Використання метафори-епітета *колиско непокори* підкреслює побажання автора, щоб в українців була така ж звитяга, стійкість та безстрашність, як у чорногорців під час їхньої визвольної боротьби; це прагнення він транслює крізь простір у вихорі вітру, криках журавля зі свого рідного села Стопчатова на Україні.

Елегія „Тіні“ присвячена вшануванню пам’яті тих воїнів, молодих героїв, які віддали своє життя у визвольній боротьбі – і в Чорногорії, і в Україні. Якщо основним лейтмотивом попередніх поезій було звеличення Духу свободи, боротьби за волю, непокори, то в цій ліричний герой тихої ночі в Будві згадує тих, хто поклав головою у праведній війні за свободу Вітчизни. Автор вдається до використання символічного образу Тіні гори, як духу землі – Землі-Матері, яка побивається за загиблими дітьми: *Молиться за хлопців молодих, // Що на цій горі за волю впали, // Чує Чорногорія вночі, // На коліна ставши, ту молитву*. І цей стогін гір

викликає у ліричного героя гіркі думки про таких самих героїв, вбитих за свободу у його рідній країні, над якими плачуть Карпатські гори.

Епіграфом до вірша „Меч Арєя“ є рядок з української народної пісні „Там, де Ятрань круто в’ється“, що містить український гідронім Ятрань, фонетична форма якого майже тотожна формі чорногорського портоніма Ядрань⁷; і перший рядок поезії також стилістично уподібнений до використаного рядка з пісні: *Там, де Ядрань, – море б’ється в скелі*. Очевидно, що цим прийомом автор намагається окреслити ще більш чіткі паралелі між Чорногорією та Україною. За визначенням відомого українського етнолінгвокультуролога Віталія Вікторовича Жайворонка, Арєй у давньослов’янській міфології був богом війни, сином великого бога вогню Неба-Сварога і Матері-Землі; поклонялися мечу Арєя як святому образу самого бога, який навчив людей виготовляти зброю і боронити рідну землю від ворогів (Жайворонок, 2006: 17). Тема вірша – віра в свою націю, готовність відвойовувати її свободу та її право на власне життя; саме ці чесноти автор називає мечем Арєя: *Меч Арєя, – звісно, не плутоній, // Це – лиш віра в націю свою. // Він для Чорногорій та Естоній // Перемога, а не смерть в бою*, зазначаючи, що в Чорногорії у кожній скелі та оселі *// Меч Арєя в схованках лежить*. Плутоній як смертельний продукт ядерних реакцій протиставляється тому в Людині, що наближує її до Бога, – любові до рідної землі та своєї нації, плеканню цінності свободи, духовному розвитку, готовності до боротьби з поневоленням через подолання страху смерті. Дмитро Павличко наче рефреном повторює думку, яку він вже висловлював у поезії „Пророк“: прагнення миру будь-якою ціною, смирення – це не вихід: якщо нападають війною – потрібно відкинути страх і бути готовими дати відсіч, тому що мирні переговори для менш слабкої країни це просто період тремтливості очікування, коли сильніша країна вирішить знищити її, а з тим в божевільному маренні про світове панування знищити й увесь світ: *Миру Бог не годен чи не хоче // Боронити навіть Вифлеєм. // Або світ доценту спалахоче, // Або ми війну війною вб’єм*. Символічним проявом меча Арєя є православний хрест, який і височіє на куполах храмів в Україні, і виблискує в руках св. Володимира над Дніпром, і першим впадає у вічі, коли в серці чорногорських скель бачиш монастир: *Меч Арєя – хрест над головою, // Схованок відкритих сяяття*. Символічним проявом меча Арєя є й укриття-схованки в скелях Чорногорії, де ховалися партизани, і скельні монастирі, в яких монахи щосили молилися за перемогу та збереження православної віри перед загрозою

⁷ Хоча, можливо, автор мав на увазі наутонім Ядрань – назву відомого парусного корабля, гордості Військово-морського флоту Чорногорії.

ісламського засилля. В останніх строфах автор знову висловлює надію, що духовна схожість чорногорців та українців, паралелі в історичній долі обох народів є добрим знаком того чуда, що маленька Україна зможе захиститися і отримати свободу від великого ворога.

Єдиний вірш циклу без назви можна віднести до різновиду інтимної лірики. Сюжет навіяний чорногорським пейзажем, споглядаючи який, автор згадує себе молодим в рідному гірському селі: *Я, хлопчина в мазепинці, // Бачу з гір мої околи. // Не при зброї, наодинці, // Я стою й дивлюсь на доли.* Мазепинка – головний убір Українських Січових Стрільців та Української Галицької армії – малює образ ліричного героя як учасника визвольного руху в Україні. Учасника, який у боротьбі використовує не зброю, а слово, себто свій поетичний талант: *І тримав я чесно зброю, // – Рукоютї мого слова.* Шлях до незалежності України був довгим і драматичним, всі, хто ратував і так чи інакше боровся за її свободу, постійно перебували в небезпеці: *Знизу йдуть ворожі лави, // Скачуть з каменя на камінь. // Чорні й білі балаклави – // Все одно: амінь чи а́мінь. // Мої вбивці йдуть з долини, // Йдуть тестатівці й чекісти.* Ліричний герой, усвідомлюючи всі загрози своєї відвертої патріотичної позиції, не боїться і непохитний на обраній стежі навіть перед обличчям смерті: *Я ж пощади не благаю. // Жив я, не ховався в нори, // Мав я крила свого краю ... // На горі чи під горою, Вмерти плоть моя готова.* Автор вдається до кольоросимволіки, використовуючи образ білого птаха, який хоче сісти на його плече: білий птах є знаком миру, але мир може бути різним – солодким для переможця та гірким для переможеного, тому ліричний герой сприймає його як знак покори, знак смиренності і відганяє від себе: *Я дивлюся в глибонечі // Гір і кличу Пташе з неба, // Не сідай мені на плечі, // Не рятуй мене, не треба!* Образ гір нагадує поету звияжну боротьбу чорногорців і зміцнює його дух: краще хай життя буде, як червоно-чорна криця, краще загинути в боротьбі, ніж смиренно „склавши крила“ віддати себе і свою батьківщину на волю ворога: *Все моє життя, мов криця // Палахка, червоно-чорна. // Я впаду, я тут загину // На жорстокому камінні, // Я ці гори перекину, // Вмру, щоб жити в Україні!* Антитеза кольоросимволів тим більш експресивніша, що в спільнослов'янській лінгвокультурі семантика білого кольору має позитивні конотації, на противагу червоному, який часто асоціюється з агресією, кров'ю, а відтак стражданнями, і чорному, символізм якого виключно негативний. Але червоно-чорний прапор, який є стягом визвольного руху в Україні, позначає чорний колір родючого й багатого українського чорнозему, а червоний колір символізує кров, пролиту на українську землю за її незалежність, і виражає готовність до останнього боротися за свободу, без

якої неможливою є повнота життя.

Останній проаналізований твір – „Богдан Чорногор“ – просякнутий душевними терзаннями та почуттями автора, які він переживає, спостерігаючи повторення історії в Україні. Історичний роман Пантелеймона Куліша „Чорна Рада“ відображає добу Руїни в Україні, коли країна була розколота навпіл, обидві частини перебували під контролем могутніших монархій, а у внутрішній політиці точилася запекла боротьба за власні інтереси. Ліричний герой вірша „Богдан Чорногор“, перебуваючи під враженням після прочитання цього роману, терпить душевні муки від усвідомлення того факту, що Україна, здобувши суверенітет за гетьманства Богдана Хмельницького, після його смерті швидко втрачає державну ідентичність через підступність територіальних сусідів та зраду своїх же: *Опричники царя, братерства підмайстрові, // За дня цілованих вирізують вночі. // І піднімаються на українській крові // Накриті золотом кремлівські каланчі*. Душевні муки ліричного героя поновлюються зі ще більшою силою, коли він спостерігає події в сучасній йому Україні, на територіальну цілісність якої, використовуючи ті ж самі підступні методи, знову і знову замахується той самий територіальний сусід. Але тут у пам'яті ліричного героя, яка мучиться, „сатаніє й плаче“ через історичний фаталізм його вітчизни, зринає постать одного з героїв роману „Чорна Рада“ Богдана Чорногора. У творі П. Куліша Богдан Чорногор, який був, як свідчить його прізвисько, чорногорцем, товаришував з одним із головних героїв – Кирилом Туром. Козаки були не просто друзями, а духовними братами, оскільки попросили священника в церкві почитати над ними Апостола в знак духовної спорідненості та навчили один одного рідній мові⁸. *Горянин з Ядрани навчив своєї мови // Кирила Тура; знав, що цар і падишах – // То – вороги його, оброти та закови, // Що треба рвати їх, чи в горах, чи в степах!* – так описує Дмитро Павличко Богдана Чорногора і цим відображає ті глибинні ідейні зв'язки, які нерозривно пов'язували обох героїв роману – і українець, і чорногорець ненавиділи чужоземських загарбників – чи то царів, чи то падишахів –, готові були йти до останнього у боротьбі з ними і за свободу батьківщини. У романі Кирило Тур, ніколи не бувши в Чорногорії, але спостерігаючи за героїзмом, моральними цінностями свого побратима, вірив, що вітчизна товариша це не лише славна сторона, а дуже волелюбна країна, яку навряд чи хто може завоювати. Саме тим вона різниться від України. Тур хотів поєднати устрій Запорозької Січі та волелюбність чорногорців, а відтак

⁸ Пантелеймон Куліш для автентичності відображення чорногорця навіть увів у його висловлювання в романі деякі лексеми з чорногорської мови, зокрема, вигуки *море, бре*, звертання *побро*, іменник *дівоика*, прикметник *драгий* тощо.

побрататися цілими народами – переманити туди, в Чорногорію, половину Запоріжжя (Івашків, 2011: 96). Богдан Чорногор в поезії Дмитра Павличка символізує саму Чорногорію, яка є духовною посестрою України, оскільки ці країни єднає і схожість історії у визвольній боротьбі, і незламне прагнення свободи та власної єдності. Обидва герої взаємно надарували один одного своїми чеснотами: чорногорець став справжнім козаком, навчившись козацьких звичаїв та бойової майстерності, українець же, захоплений духом свободи та волелюбності чорногорського побратима, зміг втриматися у коловороті внутрішньополітичних інтриг, зберегти не лише моральні цінності, але й власну ідентичність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Як показує проведений аналіз, струнка ідейно-тематична спрямованість поезій циклу „Вірші з Чорногорії“ зумовлена прагненням автора показати подібність історичного та культурного розвитку України та Чорногорії, насамперед у боротьбі за національну самоідентичність та незалежність. Збірка містить 12 поезій, з яких в роботі було проаналізовано 11, і відзначається жанрово-видовою різноманітністю, оскільки містить приклади громадянської, філософської, інтимної, пейзажної лірики. Дослідження циклу „Вірші з Чорногорії“ свідчить, що на світогляд Дмитра Павличка великий вплив справила поема чорногорського поета Петра Негоша; власна авторська інтерпретація та переосмислення основних ідей цього твору стали стрижневими і дозволили об'єднати поезії збірки в єдине соціально-філософське ціле. Було виявлено такі основні образи, які експлікують художню картину світу автора: персоніфіковані образи Чорногорії та України, образи гір, скель, каміння, землі, зокрема міфологема Матері-Землі, низка рослинних образів, образи історичних, літературних персонажів, образи національних Героїв. Аналіз мовно-поетичних засобів вираження ідейного, вольового та емоційно-чуттєвого світу автора засвідчив велику роль у ньому метафор, алегорій, алюзій, антитез, паралелізмів.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо у вивченні семантичної наповненості таких понять, як *Бог, національний Дух, свобода, смирення і непокора* у поезіях циклу „Вірші з Чорногорії“, у детальнішому і глибшому аналізі символічно-образної складової поезій, а також, на нашу думку, надзвичайно цікавим може виявитися дослідження функцій топонімів у художньому просторі зазначеного циклу.

Література

– Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури: Слов-*

ник-довідник. К.: Довіра.

- Івашків, Василь (2011). „Історичний роман Пантелеймона Куліша „Чорна рада“. Хроніка 1663 року у світлі концепцій Романа Інгардена“. *ТЕКА Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych*. С. 89–98.
- Павличко, Дмитро (2016). „Вірші з Чорногорії“. *Всесвіт: незалежний літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал*, № 11–12, С. 278–287.
- Павличко, Дмитро (2016). „Чорногорська поезія – образ людини і народу“. *Всесвіт: незалежний літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал*, № 11–12, С. 276–278.
- СУМ (1975). Словник української мови: В 11 т. Київ: Наукова думка, т. 6, 832 с.

Natalia RUDA

IDEOLOGICAL AND LITERARY ANALYSIS OF DMYTRO PAVLYCHKO'S POETICAL CYCLE „POEMS FROM MONTENEGRO“

The relevance of this research is determined by a number of factors, including the promotion of inter-Slavic cultural dialogue, the importance of international interaction in the scientific and artistic spheres, the intellectual space expansion for a new interpretation of the historical and modern socio-political realities of a particular national community. The poetical cycle „Poems from Montenegro“ conveys the author's sincere admiration for Montenegro, for its heroic history, for the feats in the fight against enslavement and for the indomitable freedom-loving of its inhabitants. Our research with the use of a number of methods, such as biographical, cultural-historical, comparative, semiotic, receptive-aesthetic, etc., showed that the main ideas that unite the poems of the cycle „Poems from Montenegro“ there are: an affirmation of the national spirit as pan-human, an exhortation to struggle for higher spiritual and moral values, an aspiration to strengthen and reinforce Ukrainian-Montenegrin cultural and social ties, an appeal to the Montenegrin people to be with Ukraine in difficult times of struggle not only for its own, but also world freedom. The thematics of the poetical collection are based mainly on analogies between the Ukrainian present and the historical events of the liberation struggle in Montenegro. The artistic analysis of the poems revealed the following central images, which reproduce rich symbolic semantics: personified images of Montenegro and Ukraine, images of mountains, stone, earth, a number of plant images, images of living and gone national heroes.

The language of the cycle poems is characterized by rich metaphoricity and by allegorical symbolism in the depiction of such characteristics as freedom-loving, devotion to higher spiritual values, indomitable struggle for freedom.

Keywords: *artistic image, symbol, patriotic lyrics, historical and cultural parallels between Ukraine and Montenegro*